

A KULTÚRA KRITIKÁJA BENO ZUPANČIČNÁL

Meghalt Beno Zupančič író, kulturális dolgozó, szocialista öngazdálkodású társadalmunk odaadó harcosa és építője. Zupančič egész életében — műveiben és tevékenységével egyaránt — társadalmi viszonyaink fejlesztéséért és javításáért, az emberséges élet megteremtéséért küzdött. Kritikai és alkotó szelleme szembeszegült a zárt kultúra modell minden tévhitével és fogyatékoságával. Tette pedig mindezt nem csak irodalmárként, hanem mint teoretikus és mint aktív társadalmi-politikai dolgozó is.

1925-ben Sisakon született. Itt dolgoztak szlovén nemzetiségű szülei. 1935-től Ljubljana az állandó lakóhelye. A II. világháború alatt az Oslobodilna fronta ifjú aktivistája, propagandista, emiatt többször is bebörtönzik, majd internálják. A háború befejeztével Ljubljanában érettségizik, s utána a Bölcsészkaron szlavisztikát tanul. Mint újságíró dolgozik a Mladina lapnál, mint szerkesztő a Mladinska knjiga Kiadóvállalatnál mint szerkesztő és igazgató a Cankarjeva založba Kiadóháznál. Később Szlovénia kulturális és tudományügyi titkára, majd a köztársasági végrehajtó tanács tagja és alelnöke, a DNSZSZ szövetségi titkára, ezt követően pedig a Szlovén Szocialista Köztársaság Képviselőházának alelnöke.

Első novellája a Novi svet (Új világ) című lapban jelent meg. Štirje molčeci in druge zgodbe (A négy hallgatag és más történetek) című novellás kötete az ötvenes évek elején látott napvilágot, amelyet a háború vége és a felszabadulást követő időszak viharos valósága ihletett.

Stílusát önállóan alakítva sohasem engedett a különféle mozgalmak és irányzatok csalóka, rövid életű játékának.

Összesen 25 kötetet hagyott az utókorra. Két művéből filmet, egyből tv-filmet készítettek. 11 műve jelent meg idegen nyelvű fordításban. Két kötetét az újvidéki Forum Könyvkiadó magyar nyelven is megjelentette. Szépirodalmi alkotásai mellett jelentősek művelődéspolitikai és társadalmi vonatkozású tanulmányai is. Válogatott tanulmányainak,

esszéinek, cikkeinek egyik kötete 1976-ban jelent meg *Radnici i kultura* (A munkások és a kultúra) címmel, a *Komunist Kiadó* gondozásában, a másikat pedig 1977-ben a *Vuk Karadžić Könyvkiadó* adta közre *Kritika kulture* (A kultúra kritikája) címmel.

Kegyeletünk jeléül ez utóbbi kötetével foglalkozunk részletesebben.

A kultúra kritikája című kötet 1977-ben jelent meg, s bár 12 év (1965—1977) cikkeiből közöl válogatást, valamennyi írás olyan időszerről, mintha a szerző most vetette volna papírra őket.

Beno Zupančič példaképe és ihletője Ivan Cankar életműve volt, elsősorban azért, mert kultúrpolitikai gondolata tükrözte mindazt, amit ma az „ember és a munka felszabadításán” értünk, másodsorban pedig, mert a szó szoros értelmében nagy humanista volt, lelkén viselte a szlovén nép és általában az emberiség sorsát. Egész szellemi erejét az emberiség jövőjének szolgálatába állította.

Nem véletlen tehát, hogy a könyv előszó helyett az Ivan Cankar emlékére szervezett szimpozionon elhangzott Zupančič-felszólalással kezdődik. (A szimpoziont 1976-ban a Szlovén Tudományos és Művészeti Akadémián tartották.) Ezen tanulmányában tárja fel a szerző kulturális életünk fejlődésének jellemzőit, törvényszerűségeit, fogyatékoságait és lehetőségeit a felszabadulástól kezdve napjainkig, hangsúlyozva Cankar ide vonatkozó, előrelátó gondolatait.

Az emberközpontú, senkitől el nem idegenített kultúra előfeltétele, hogy „az alkotást ne korlátozzuk kizárólag a kultúra területére a szó szűkebb értelmében véve (művészeti, tudományos és hasonló tevékenységre), hanem hogy az potenciálisan vagy valóban jelen legyen az egyén és a munkások közösségének minden emberi törekvésében, a materiális vagy egyéb termelés és tevékenység területén egyaránt” (15). Ha ehhez az alapelvhez tartjuk magunkat, akkor természetesen következnek, nőnek ki belőle öngazgatású társadalmunknak a kultúra átlényegítésére tett kísérletei és törekvései.

Az elmondottakhoz szorosan kapcsolódik Beno Zupančič kultúra értelmezése, amelyet ismertetnünk kell, mielőtt rátérnénk kulturális életünk konkrét problémáinak elemzésére. Szükség van erre azért is, mert a szociológiai, filozófiai irodalom e szónak számtalan értelmezését ismeri, és esetünkben ezek nagy részétől el kell határolnunk magunkat. Eltérően ezen értelmezések nagy többségével, és kiszolgáltatva magát ezáltal egyes teoretikusok bírálatának, szerzőnk a *kultúra* kifejezést meglehetősen tág fogalomként használja, olyannyira tágként, hogy értelmi tartományát a szakirodalomban civilizáció kifejezéssel szokás jelölni. Zupančič azonban rámutat a két fogalom közötti különbségre. „Kultúra alatt, annak átfogó és tágabb értelmében, az embernek a természettel és önmagával folytatott harca összes vívmányát értem — függetlenül attól, hogy ezek a vívmányok materiális vagy egyéb jellegűek” (26). S míg sokan ezt a definíciót a civilizáció megjelölésére hasz-

nálják, addig Zupančič a következővel határolja el a kettőt egymástól: „Úgy gondolom, hogy az említett meghatározás tartalmazza azt az elemet — a kritikait, forradalmit, és alkotóit —, amely alapján megkülönböztethetjük a civilizációtól, amely ezzel szemben az öröklött, az adott.”

A kultúrát a felsorolt jegyek alapján nem szűkíthetjük le tehát a felépítményre, az nem csak a kultúr- és más, intellektuális tevékenység és azok dolgozóinak terméke, hanem keletkezik, jelen van és fejlődik az élet minden területén — az anyagi és szellemi termelésben. Alkotója pedig — bár nem egyformán és nem egyenlő mértékben — minden ember. Ezért a kultúra minden ember tulajdonát képezi. Legfőbb célja pedig a minél szabadabb, teljesebb személyiség kialakítása. Ahogy Antonio Gramsci mondja „minden ember intellektuális, de a társadalomban nincs minden embernek entellektüel funkciója. Ez azt jelenti, hogy amennyiben beszélhetünk entellektüelekről, úgy nem beszélhetünk nem-intellektuális emberekről, mert ilyen emberek nincsenek”.

Mi a jellemzője az értelmiségnek a mi társadalmunkban, milyen a valós társadalmi helyzete, melyek szociális és kulturális funkciói? Mindezekre a kérdésekre nem adható pontos válasz, amíg az értelmiséget önálló, egységes társadalmi réteggként fogjuk fel. Az értelmiség ugyanis fokozatosan felszabadítja magát, megszabadul a régi, osztálytársadalmakról magával hozott „szolgaságától”, fejlődik és feladata eközben felszámolni, megszüntetni a szellemi és fizikai munka közötti különbséget. Az értelmiség hagyományos küldetésének, a „felvilágosító szerepnek” fokozatosan át kell alakulnia, mint ahogy át kell alakítani e küldetés tradicionális objektumát is — a „tudatlan tömeget”. Ez kell hogy legyen társadalmunk és értelmiségünk egyik legjelentősebb feladata. Ez pedig számtalan szubjektív és objektív nehézségbe ütközik. Ide sorolható az értelmiség körében fellelhető, történelmileg feltételezett szakadás és éles különbség a humán és a technikai értelmiség között. A negatív társadalmi jelenségek: a bürokratizmus, szektásság, dogmatizmus, primitivizmus, provincializmus — mind fellelhetőek az értelmiség körében is, sőt jórészt ők a felelősek az említett jelenségek elterjedéséért.

Önigazgatású társadalmunkban minden lehetőség adott, hogy értelmiségünk felszámolja magát mint privilegizált, de egyben diszkriminált társadalmi réteget. Hogy milyen mértékben és milyen gyorsan sikerül ezt megvalósítania, az főként saját magától függ. Fontos szerepet, új lehetőségeket és dimenziót kap önigazgatású társadalmunkban a kritika, amelynek mindenre ki kell terjednie. E téren az értelmiség erkölcsi felelőssége is hatalmas: a szavak és tettek összhangját kell biztosítania.

Beno Zupančič figyelmeztet arra, hogy ha a munkásosztályról és a kultúráról esik szó, rendszerint végletesek az elképzelések. Az egyik szerint a munkásokat kell a kultúrához, a másik szerint a kultúrát kell a munkásokhoz közelíteni. Mondanunk sem kell, hogy mind a két elképzelés kudarcot vallott, mert az egyik a prolet-kulthoz, a másik pe-

dig az elitizmushoz vezetett. Mivel az ember a munka révén vált a kultúra alkotójává is, ezért Zupančič szerint az egész „reformot” a munkával és a munkához szorosan kapcsolódó tényezőkkel kell kezdeni — érti ez alatt a munkában kialakuló viszonyokat, a szervezést, az intézmények felépítését és jellegét. stb.

El kell ismerni a munka alkotó jellegét és ezzel együtt az alkotóképességet a munkásoknak — mint egyéneknek és mint közösségnek egyaránt. A munkás a kultúrát termelő munkájával alakítja és mindazzal, ami ezt a munkát övezi, ezért nem idegeníthető el tőle, hanem segíteni kell abban, hogy lényévé váljon. Az ember és a munka felszabadulásának egész társadalmunkban egyöntetűen kell végbemennie, sikerrel pedig csak akkor jár, ha legyőzzük a nehézségeket, és az ellenállást.

A termelőmunkásoknak és kulturális dolgozóknak elsősorban nem egymással, hanem egy „harmadik” erővel kellene dialógust folytatniuk — mondja Zupančič. Mind a két fél ugyanis többletmunkát termel és sok esetben ezt a többletmunkát „magasabb célok” érdekében ez a bizonyos „harmadik” elidegeníti tőlük. Ezek a törekvések és erők, amelyek évszázadokon keresztül hozzászoktak az ilyen politikához, azt szeretnék, ha a termelő munkások és a kulturális dolgozók elsősorban egymás között, egymás ellen harcolnának. Ez az úgynevezett „divide et impera”.

Zupančič elemezve a művészetnek mint a kultúra specifikus ágának helyzetét, felhívja a figyelmet arra, hogy a művészetnek nem írhatja elő sem a tartalmat sem a formát semmiféle művelődéspolitikai. A művészetnek megvannak a maga belső törvényszerűségei, amelyet nem helyezhet hatályon kívül az „állam” vagy más külső erő.

A szocialista társadalomnak — Zupančič szerint a következőket kell biztosítani a művészetet illetően: A társadalom harmonikus fejlesztésével feltételeket és lehetőséget teremteni arra, hogy az ember szabadon kibontakozhasson és megvalósíthassa magát mint művész is. Biztosítani kell a művészet eredményeinek közkinccsá tételét, terjesztését, védeni és őrizni a művészet örökségét és lehetővé tenni annak tudományos feldolgozását és kutatását. Szembe kell szállni a művészet leegyszerűsített, prakticista szemléletével. Az emberek általános, művészeti és esztétikai képzésével teret kell biztosítani a kultúrának. Serkenteni kell a művészeti kritikát és a művészet tanulmányozását és szembe kell szegülni a külsőségek, álművészet minden megnyilvánulásával.

A kultúrpolitikának oda kell hatnia, hogy a társadalmunkban valamennyi tehetséges ember szabadon kibontakozhasson, ne csak egy bizonyos társadalmi réteg kiváltsága legyen ez.

Tanulmánykötetében Beno Zupančič foglalkozik még több időszzerű kérdéssel. Részletesen taglalja a művelődéspolitikai feladatait, művelődési intézményeink, valamint a művelődési érdekközösségek helyzetét, a működésükben jelentkező nehézségeket stb. Nagy vesztesége művelődési életünknek, hogy e kötet szerzője többé nincs közöttünk a humánus társadalmi viszonyokért folytatott harcban.

Rezime

Kritika kulture kod Bene Zupančiča

Skoro preminuli književnik, kulturni radnik Beno Zupančič u delima Radnici i kultura (Komunist, 1976) i Kritika kulture (Vuk Karadžić, 1977) obrađuje neke važnije teme iz oblasti našeg kulturnog života. Povodom njegove smrti autor članka analizira njegove poglede, iz te oblasti: njegovo shvatanje kulture, analizu položaja i obeležja inteligencije, odnos radnika i kulture, probleme stvaralaštva, našu kulturnu politiku, položaj umetnosti, funkcionisanje samoupravnih interesnih zajednica itd.

Posebno je važan — naglašava autor — Zupančičev kritički prilaz koji omogućava iznalazjenje što adekvatnijih, humanijih rešenja u našem samoupravnom društvu s ukidanjem otuđenja kulture od radnih masa i priznanjem stvaralaštva u svim sferama ljudskog rada.

Summary

The Critics on Culture in Beno Zupančič's Work

Beno Zupančič, the novelist and culture worker, who died not long ago, is treating some important problems of our cultural life in his works „Workers and Culture” (edition Komunist, 1976) and „Critics on Culture” (edition Vuk Karadžić, 1977). On the occasion of his death, the autor of this article analyses his comprehension concerning: culture, the position of intelligence, relation of workers and culture, problems of creativity, our cultural policy, place of art and functioning of selfmanagement commities of interest.

Most valuable is Zupančič's critical approaching, which enables us to find adequate, human solutions in our selfmanagement society, revocation of aliance masses from culture and accepting creativity in all fields of human sphere of work.